

Sovjetske teorije prava u prijevodu i osvrtu Umberta Cerronija

Dr Živko Anzulović

Umberto Cerroni, vrstan marksistički pravni teoretičar, u svojoj knjizi »Teorie sovietiche del diritto« (Stučka, Pašukanis, Vyšinskij, Strogovič), Giuffrè-Milano, 1964, zahvaljujući dobrom poznavanju ruskog jezika, pružio je talijanskoj naučnoj i političkoj javnosti solidan prijevod radova sovjetskih pravnih teoretičara iz vremena neposredno poslije oktobarske revolucije (kad je vršen ozbiljan napor u tumačenju i produbljivanju Marxove misli o pravu), pa do učvršćenja Staljinove diktature. Autor već ranije zapaženog djela »Marx e diritto moderno« (1962) zaista je bio pozvan da ovaj prijevod popratí svojim opširnim uvodom, u kojem se kritički osvrnuo na Stučkinu teoriju prava kao klasnog interesa, Pašukanisovu teoriju prava kao forme robne razmjene i Vyšinskijevu teoriju prava kao volje vladajuće klase. Posebnu pažnju posvetio je Pašukanisu, kao i Vyšinskom, koji je, izražavajući vjerno Staljinov dogmatizam, subjektivizam i voluntarizam nametnuo 1938. god. svoju definiciju prava. Tom prilikom ne samo da je, koristeći nedostatke u teorijama Stučke, Pašukanisa i sljedbenika, iste najodlučnije odbacio kao nenaučne i kvalificirao ih kao izdaju, nego je kao javni tužilac doprinio i samom fizičkom uništenju Pašukanisa.

Cerroni je objektivno i argumentirano ocijenio i dao kritiku negativne uloge Vyšinskog, osvrnuvši se pri tome i na pojedine kritike od strane zapadnih teoretičara, kao i one u SSSR-u, posebice od strane Staljgeviča. Od lucidno i originalno ulazi u najteže probleme teorije prava, te otkriva krupne nedostatke Vyšinskijeve definicije, pokazujući u vezi s time, u određenoj mjeri, razumijevanje i za neke Kelsenove argumente. Osvjetljava i političku pozadinu Vyšinskijeve koncepcije, koja je dovela do napuštanja naučnosti u teoriji prava.

S druge strane, dajući djelomično pozitivnu ocjenu djelu Pašukanisa, on također iznosi nedostatke i jednostranost njegove teorije, koji su ga odveli u ekonomizam.

U toku kritičke analize, polazeći od Marxovih misli, s uspjehom ukazuje u kojem pravcu treba tražiti odgovore na najvažnija pitanja teorije prava.

Vyšinskij, optužujući Stučku, Pašukanisa i slj. za vulgarizaciju historijskog materijalizma, za potcjenjivanje normativnog elementa u pravu i time pozitivnog sovjetskog poretka, smatrao je da njegova definicija izražava pravu marksističku koncepciju prava, koja prekida s ekonomističkim i sociologističkim interpretacijama iz prošlosti, prema kojima je pravo sistem odnosa. Mislio je da njegova definicija usklađuje vrednovanje normativnog elementa prava sa klasnim elementom i da se istovremeno suprotstavlja čistoj normativističkoj Kelsenovoj teoriji i prirodnopravnoj koncepciji. On govori o »državi novog tipa«, o »pravu kao skupu normi koje označavaju volju vladajuće klase (sada radničke klase)« te principijelno dijeli socijalističko pravo i državu od buržoaskog prava i države. Godine 1948. neuvjerljivo odbacuje prigovore da je njegova definicija iz 1938. godine normativistička. Pravi normativisti, kaže on, definirajući pravo kao skup normi, polaze od samih normi negirajući da je njihov normativni sadržaj sociološki uvjetovan, jer ne vide i ne priznaju da zakoni vuku svoj sadržaj iz određenih uvjeta proizvodnje i da izražavaju »volju« i »interese« vladajuće klase. Vyšinskij, kaže Cerroni, prelazeći preko Kelsenovih argumenata i ne prodirući u značajke normativnog sistema, jednostavno optužuje buržoaske teoretičare da prikrivaju izrabljivački i klasni karakter prava, i na taj način svaku naučnu raspravu svodi na politički teren.

Polemizirajući sa sovjetskim »sociolozima« makar i nesvjesno mora pribjeći Kelsenovim argumentima, dok protiv Kelsena iznosi argumente sociologa. Vyšinskij je upao u nerazrješive kontradikcije. On je u stvari sveo pravo na psihološki i voljni fenomen, našavši se stisnut između svoje koncepcije prava kao »volje klase« (naime, nejasnog fenomena apsorbiranog i rastvorenog u politici, iako prigovara Pašukanisu da je sveo pravo na politiku). Vyšinskij kaže da je pravo politička kategorija, ali da se pravo ne može svesti samo na politiku vladajuće klase, makar su osnova sovjetskog prava politički i ekonomski interesi radnika i seljaka. Ako se mora priznati, kaže on, da je pravo forma politike, time u biti nije ništa definirano jer nije definirana svojstvenost i specifičnost prava kao političke norme.

Ako se može prihvatiti Vyšinskijeva tvrdnja da Iheringova definicija (»pravo je skup prinudnih normi koje važe u državi«) i uopće sve brojne moderne definicije koje polaze od koncepta države čine zatvoreni krug jer definiraju pravo s pravom, nepoznato s nepoznatim (pravo = pravo, $x = x$), onda nije bolje sudbine ni njegovo svodenje prava na »volju klase«, kad shvaća pravo kao čisto htijenje (volja = volja). Dok, s jedne strane, kritizira normativiste i fetišizam i apstraktnost buržoaskog prava i pravnih pojmova, kao i antinaičnost buržoaskih pravnih teorija (izgrađenih prema ukusu i potrebama kapitalističkih gospodara) on sam, s druge strane, električki manevrira, bez ikakve naučne koherencije, između solucija odmjerenih isključivo prema promjenljivim okolnostima i praktičnim prilikama. Stalno oscilira između istog »fetišizma« i hipostaziranja prava-norme te pragmatizma i samovolje. Radi toga se više ne vidi funkcionalnost prava-norme sa proizvodnim odnosima i genetička veza između pravne norme i privatno-robne strukture modernog društva (dakle, historijsko-društvena relativnost). Otuda i njegova sklonost da modelira normu i same pravne pojmove prema političkoj volji, ne gledajući na nužnost da se norma iskustveno odmjerava na realnim ekonomskim odnosima.

Prema tome, najbolja kritika protiv Vyšinskog jest ona ista koju on upućuje buržoaskim teoretičarima. Ne uspjevši u kritici normativizma i odbacivši sociološko-ekonomski prilaz pravu, Vyšinskom nije preostalo drugo nego da nenaučno modelira pravne kategorije prema zahtjevima tekuće politike, a upravo zbog toga on optužuje buržoaske protivnike.

Pošavši od egzaltacije socijalističkog pravnog sistema bio je prisiljen da pravi smisao prava potraži izvan normi. Ne želeći pri tome učiniti koncesiju sociologizmu upao je u »vitalizam«, ističući da je teorija prava sistem pravnih principa na osnovi kojih se gradi cijela pravna nauka. Početak izgradnje tih principa ne može se uzeti iz normi pozitivnog prava, jer se ove norme moraju fiksirati u suglasju s utvrđenim principima socijalizma, socijalističke revolucije i socijalističkog državnog i društvenog sistema. Ti principi vuku svoje porijeklo iz života, a svoje korijene i snagu iz sadržaja društvenih odnosa u osnovi kojih se nalaze produkcionni odnosi. — Ne iznenaduje da je u vezi s ovakvom Vyšinskijevom tautološkom argumentacijom Kelsen rekao da je Vyšinskijeva teorija istog tipa kao i doktrina prirodnog prava, koja je tražila principe »iz života«, tj. »iz prirode uopće«, »iz prirode društva«, ili, što je isto, iz društvenih odnosa posebice, s jedinom razlikom, što su ovi principi idealne norme kapitalističkog prava nasuprot idealnim normama socijalističkog prava.

Očigledno je da Vyšinskij napušta svaki autentični naučni stav i materijalističko uporište pravne nauke. Poslije njegovog »vitalizma« slijedi tvrdnja da su dublji korijeni »volje klase« »instinkt« (kase) i sila. I tako Vyšinskij (i Staljin) kroz filter »klasnog instinkta«, »klasne svijesti« i »partijnosti« rješavaju tematiku objektivnih ekonomsko-socijalnih odnosa.

Vyšinskijev normativizam i potpuno potčinjavanje pozitivnog pravnog poretka političkim odlukama doveli su do kršenja socijalističke zakonitosti i egzaltacije države, što se često predbacuje pravnicima formalistima.

Vyšinskij odbacuje konstitucionalizam kao buržoasku masku volje izrabljivačke klase i na oltar postavlja volju izrabljene klase, koja se ne može drugačije izraziti nego kao državna volja. — Svodeći pravne procese na voljne procese nije uspio da shvati funkcionalnost pravne jednakosti u modernim buržoaskim ekonomsko-socijalnim odnosima (čija sfera razmjene, kako je govorio Marx, je »Eden prava čovjeka«) pa u proklamiranju jednakih prava vidi čistu »hipokriziju«.

Vyšinskij upada u još jednu kontradikciju. S jedne strane on pretjerano ističe prinudnu prirodu prava i svodi državu (u čemu se ništa ne razlikuje od Gumpłowicza) na odnos »vlasti i potčinjavanja«. Zato u smislu Staljinove političke teorije pobija kao antisocijalističku teoriju ublažavanja prinudne

funkcije države i »odumiranja države«. S druge strane mora koncipirati socijalističku državu kao oslobođenu klasnih protivurječnosti, a odatle sovjetsko pravo kao izraz jednog već homogeniziranog društva. Jednom tvrdi da rastu prinudne funkcije socijalističke države zbog neizbježnog zaoštavanja klasne borbe uporedo s napredovanjem socijalizma, dok drugi put ističe da država istovremeno prestaje biti klasnom.

U Vyšinskijevoj teoriji pravo i država gube svaku organsku vezu sa Marxovom znanstveno-materijalističkom analizom, te se svode na »instrumente« jedne djelotvorne političke volje, koja ih samovoljno modelira.

Velika teoretska alternativa koncepciji Vyšinskog je nesumnjivo Pašukanis, jer Stučkina koncepcija klasnog interesa u naučnom pogledu izgleda dosta siromašnija i na neki način otvorena solucijama Vyšinskog. Pašukanis je razvio efikasnu naučnu kritiku teoretske tradicije pravne nauke. Njegova teorija države i prava, nasuprot shematizmu Vyšinskijeve škole, ne rastapa se u neodređenosti političkih suprotnosti. On uočava granice tradicionalne interpretacije veze »struktura—suprastruktura« u Marxa i vodi računa da predodžba prava kao ideološke forme ne može značiti negaciju stvarne historije pravnih instituta. Pravo, dakle, ne postoji samo kao jedan sistem misli »u glavama pravnika«, nego također kao jedan sistem stvarnih odnosa. U svom postupku on slijedi Marxa, koji sa »Kapitalom« obuhvaća jednu određenu društveno-ekonomsku formaciju, definiranu specifičnim načinom proizvodnje i specifičnim odnosom čovjeka prema stvari (buržoasko društvo). Kategorije izvučene iz ove analize kao povijesne usko su korelativne jednom povijesnom tipu društvenih odnosa. Tako i pravo kao ideološka kategorija nadgradnje genetički se objašnjava upravo u odnosu na određeni način proizvodnje.

Pašukanis je suzio područje istraživanja i sam predmet opće teorije prava na analizu jednakog ili formalnog prava, pokušavajući jedan paralelan razvoj ekonomsko-društvene analize i pravno-formalne analize. Prednost Pašukanisa pred protivnicima je u tome što je čvrsto držao metodološki princip historizma i relativnosti kategorija i što je bio svjestan da je potrebno objasniti povijesno-društveno porijeklo pravne forme kao takve, odnosno specifičnost prava, a što izmiče Vyšinskom.

Pašukanis nimalo ne prikriva svoju averziju prema normativizmu i dogmatizmu. Za pravnika dogmatičara, kaže on, ne postoji ništa izvan norme i on može s mirom identificirati pravo s normom. Međutim, pravo kao skup normi samo je apstrakcija lišena života. Pašukanis ima veliku zaslugu što je odnos razmjene postavio u središte svoje analize pravne forme, pobijajući izrazito voluntarističku interpretaciju prava, kao što je bila tradicionalno obilježena u marksističkim učenjima također izvan SSSR-a. »Ne može se reći, kaže Pašukanis, da je odnos između vjerovnika i dužnika stvoren od postojećeg poretka u određenoj državi. Taj poredak garantira odnos, ali ga ne stvara.«

Vyšinski zamjerava Pašukanisu da je pravne odnose sveo na ekonomske odnose, izgubivši tako iz vida specifičnu normativnu strukturu prava. Zato da je shvaćao pravo kao formu genetički povezanu sa buržoaskim proizvodnim odnosima i kao takvu nepromienljivu i bitno neupotrebljivu za novo društvo. Sa svoje strane Kelsen prigovara Pašukanisu da naginje stanovištu da »jedna analiza pravnog odnosa u svojoj najjednostavnijoj formi nema potrebe da pođe od pojma norme kao vanjskog imperativa vlasti«. Tako Pašukanis, kaže Kelsen, odbacuje jedini mogući odgovor, tj. da su pravni odnosi oni koji su određeni od jednog specifičnog normativnog poretka. Pašukanis sasvim negira pojam prava i jednu teoriju prava različitu od teorije ekonomije, dolazeći na ideju da se novo društvo mora što prije osloboditi pravnog i državnog nasljedstva primljenog od prošlosti.

Povod za ovakve kritike daje Pašukanisovo shvaćanje »da je pravni odnos osnovna ćelija pravnog tkiva« i da pravo samo u njemu dovršava svoje stvarno kretanje. Također i njegovo isticanje »primata privatnog prava« i ideje da »cijelo pravo je privatno pravo«. Ovo vodi Pašukanisa na Gumpłowiczovo shvaćanje prema kojem je spor osnovni elemenat prava, dok je sfera države (i javnog prava) područje gdje više dolazi do izražaja odnos vlasti i potčinjavanja.

Prema mišljenju Cerronija Pašukanis svojim argumentom o odnosu »vjerovnik—dužnik« nailazi na nesavladivu poteškoću te ne može dati odgovor na primjedbu pravnika. Naime, suština problema nije u tome da se odluči da li je odnos vjerovnik—dužnik stvoren od pravnog poretka ili društvenog načina proizvodnje, nego da se pokaže kako društveno-ekonomska determinacija (u tom i u drugim slučajevima) objašnjava samu pravnu normu koja upravo dotični ekonomski odnos čini pravnim. I pored oštrog ocrtavanja povi-

jesno-društvenih procesa buržoaskog društva disociranog u pojedince i pored osvjetljavanja bitnih aspekata tog društva: »postvarivanja društvenih odnosa i dosljedne separacije individuuma kao ličnosti«, Pašukanis se nalazi pred problemom da obrazloži kako ta ista osoba postaje pravnim subjektom, subjektom, u kojem »uzajamno priznaje posjednika roba« nalazi daljnje posredovanje pozitivne pravne norme. Pašukanis je zaslužan što rekonstruira odnos čovjek—stvar kao jedan društveni odnos i što koherentno razvija Marxovo ukazivanje prema kojem analiza vlasništva ne može biti drugo nego analiza društvenog načina proizvodnje. On, međutim, ostaje dužan odgovora Kelsenu, koji mu suprotstavlja tipičan argumenat pravnik: »Činjenica da jedan pojedinac faktično posjeduje neku stvar, ne znači da je on njen zakoniti vlasnik.«

Pašukanis doduše kaže: »Posjednici roba, prije nego priznaju jedan drugoga kao vlasnike, bijahu, prirodno, već takvi, ali u jednom drugom smislu, u organskom i vanpravnom smislu.«

Ali, primjećuje Cerroni, Kelsen s pravom odgovara da je »vlasništvo u vanpravnom smislu« *contradictio in terminis*, bez obzira što Kelsen ne shvaća stvarnost nego kao »poredak ponašanja« koji pretpostavlja normu i ne vidi u pravu nego jednu misao.

Ako je istina da tendencija, koja od pojma vanjskog reguliranja čini osnovni vanjski elemenat prava, vodi identifikaciji prava sa društvenim poretom instituiranim od vlasti (koji u prvi plan postavlja normu), to, s druge strane, postoji opasnost da se zbog isključivog razmatranja stvarnog ekonomsko-društvenog poretka pravo identificira sa ekonomskim odnosom. Materijalističko-historijsko istraživanje ne smije dovesti do krajnjeg empirizma.

Cerroni na zanimljiv i uvjerljiv način ukazuje kako je pravnik dogmatičar, koji je sveo pravo na dužnost i vrijednost, na važenje i normativnost — konačno prisiljen da ga svede na čistu efikasnost i činjenicu. Isto tako sociolog, koji počinje kao empirista i iscrpljuje pravne vrijednosti u ekonomskim odnosima, mora zatim, da bi objasnio vrijednosti koje kvalificiraju pravni fenomen, neposredno ih valorizirati. Dogmatičari, tretirajući vlasništvo kao čisto pravo, u stvari sankcioniraju jedan historijski proizvodni odnos (individualnog društva povezanog samo razmjenom proizvoda kao roba). Sociolozi, pak, tretirajući vlasništvo kao čisti produkcijski odnos prisiljeni su konačno da produkcijom odnosu dadu imanentnu pravnu kvalifikaciju. — Ako prvi, uzevši idealno za stvarno, završavaju s idealiziranjem i ovjekovječenjem postojeće stvarnosti, drugi, uzevši stvarno za idealno, završavaju s time, da materijalnim i ekonomskim strukturama pripisuju idealne moći. Na taj način, pravo kao fenomen koji traži posredovanje idealnosti i realnosti ostaje nedefinirano, i umjesto definicije imamo tautologiju: pravo je vrijednost—činjenica, ekonomija je činjenica—vrijednost.

Ni Pašukanis ne vidi da se kritika tradicionalnog predočavanja prava kao norme može dati samo ekonomsko-sociološkim objašnjenjem same norme i njenim obuhvaćanjem unutar objašnjavajućeg sistema koji se konstruira. Nužno je potrebno izaći van tradicionalnog odjeljivanja i suprotstavljanja »strukture« i »suprastrukture« (stvarnost—ideja) i uočiti stvarnu međupovezanost idealnosti i stvarnosti, njihovo jedinstvo—različnost. U vezi s time potrebno je dalje razmatrati Marxovu metodologiju, o kojoj raspravljanje nije još zaključeno.

Postavka Pašukanisa o »primatu privatnog prava« i o području privatnih odnosa kao osnovnom i primarnom pravnom temelju dovodi do odvajanja javnog prava kao logičkog posteriusa, kao i do drugih zaključaka koji su u protivurječju s nekim bitnijim Marxovim postavkama, koji i sam Pašukanis citira. »Konstituiranje političke države i rastavljanje građanskog društva na nezavisne individuume (odnos kojih je pravo)... vrši se u istom aktu.« Radi se, dakle, o logičkom kontekstu dvaju procesa i odatle o uzajamnom impliciranju privatnog prava i javnog prava.

Neadekvatno objašnjenje ekonomsko-društvenih odnosa moderne države i njenog javnog prava navodi Pašukanisa da u ovim bitnim institutima modernog poretka vidi čiste kategorije i jednostavne instrumente vještački modelirane političkom odlukom. Država se tada predstavlja kao nešto heteronomno u odnosu na postojeću strukturu društva. Odatle mala pažnja koju on obraća pravnoj normi u kojoj vidi samo jedan od načina ispoljavanja političke volje, a ne također direktni izvod iz procesa privatnog razdvajanja koji neposredno uvjetuje i traži kao svoje organsko oblikovanje sferu apstraktnog normiranja. I ovdje se može reći da se gubi tijesna međusobna veza između države (koja se svodi na čisti aparat sile) i društva, veza koja spaja »strukturu« i »suprastrukturu« u jedan jedinstveni logičko-historijski kontekst. Radi uzimanja javne i političke sfere kao nebitne u Pašukanisovu sistemu

nastaje veća praznina u teoriji demokracije i slobode. On, naime, problem političke slobode svodi na ekonomsko-socijalnu slobodu, u čemu se ne razlikuje od Vyšinskog. Obojica gube iz vida protivurječnu prirodu političkih struktura moderne države, koje kao forme čiste političke i apstraktne jednakosti pretpostavljaju i sankcioniraju disociranje i socijalni antagonizam, ali koje, kolikogod isticale problem jednakosti (narodne suverenosti), dolaze u isto vrijeme u duboku protivurječnost s ekonomsko-materijalnim osnovama disociranja.

Također nije dovoljno objašnjena korelacija između formi razmjene i formi moderne kapitalističke proizvodnje ili između formalne jednakosti osoba i njihovog potčinjavanja. Veza pravnih kategorija sa odnosom razmjene kao takvim, nesumnjivo bitna, još ne objašnjava javno pravo, kao možda složeni dio modernog prava, gdje se nužno pretpostavlja voljni i prinudni element od strane političke i državne sfere, u kojem (kako kaže sam Pašukanis) privatni interesi poprimaju apstraktnost i općenitost, djelujući ipak kao privatni.

Nije također rasvijetljen proces po kojem se moderno privatno prisvajanje odvija u formama razmjene, i prema tome, u čisto društvenim formama.

Odlučni progres teoretske analize autor vidi u tome da se pokaže kako ista personalna dobrovoljna subjektivna tijesna veza individuuma (koja se manifestira u odnosu razmjene) jest forma čisto objektivne ili društvene veze u kojoj se temelji prisvajanje tuđeg rada. Pitanje je, kako slobodan subjekt može biti shvaćen kao kategorija-institut povezan s izrabljivanjem; kako jednaki odnos između slobodnih individuuma mora biti objašnjen kao odnos nejednakih, na način da forme jednakosti, svojstvene razmjeni, rezultiraju ipso facto kao forme nejednakosti. Trebalo bi shvatiti, kaže autor, kako u klasičnom modelu političke države i liberalne demokracije nije nužno tražiti drugo obilježje »klase« izvan samog jednakog tretiranja nejednakih individuuma, što je svojstvo apstraktnih i općih normi formalnog prava. Tako i »vladavina klase« ne bi trebala biti nužno povezana s primjenom »diskriminirajuće« prinude od strane državne »mašine« »vješto« izgrađene u njenoj teoretskoj i praktičnoj strukturi.

Kako se subjekt izjednačava s drugim subjektom tako se u isto vrijeme od njega razlikuje, jer od ovih »jednakih« subjekata jedan je subjekt-objekt: tj. osoba koja slobodno odlučuje i radna snaga; subjekt-volja i stvar-roba.

Pašukanis nije vidio punu funkcionalnost i suštinu pravne norme i »opće« političke sfere s odnosom prisvajanja.

Uzrok gubljenja objektivne vrijednosti javne i političke sfere i njene protivurječne strukture autor vidi u neuspjeloj izgradnji svih veza Marxove analize, nepotpunom produblivanju modernog ekonomskog odnosa i osobito objektivne strukture izrabljivanja u modernoj formi posredovanoj »slobodnim voljama«, i uslijed toga u nerasvijetljanju svojstvene prirode političke predstavničke države s formama apstraktne jednakosti i tipično-apstraktnim ili formalnim normiranjem. Tematika nove teorije države završava u ekonomističkom i voluntarističkom zastranjivanju, oživljavajući samo dvije shematske hipoteze: jačanje nove države kao institucionaliziranje »nove« političke volje (Vyšinski) ili neposredno negiranje političkih i pravnih formi (Pašukanis). Ako se država dodaje izvana (Pašukanis) materijalnom građanskom poretku, kao jedan »instrument« (Vyšinski) onda se takva politička teorija otkida od ekonomsko-naučnog istraživanja, subjektivizira se do samovolje i pedagogizma ili se neposredno identificira s ekonomskom teorijom.

Stoga bitna i naučno teža tačka rekonstrukcije Marxove teorije ostaje jedinstvo građanskog društva i političke države (općenitije »strukture« i »suprastrukture«), jedinstvo koje nam utoliko može objasniti organsku »zavisnost« političkih i pravnih formi od onih ekonomskih, ukoliko se uspije zahvatiti organski način na koji moderni produkcionni odnos posredstvom razmjene (prisvajanja posredstvom formalne slobode proizvođača) izražava sferu političko-pravne jednakosti kao svoje funkcionalno institucionalno dovršenje. Jednom uspostavljena jedinstvena tijesna veza svodi na realnu dimenziju prinudnu funkciju u modernoj državi, i, uopće, odnos »vlasti i potčinjenosti«... Utvrdit će se promjenljivost političko-pravnih formi silom ekonomsko-društvenih promjena, kao i uočiti posebnu ulogu koju imaju politički i pravni preobražaji u tim promjenama.

Protivurječnost modernog društva koja je do sada skoro isključivo bila usredotočena na suprotnosti između buržoazije i proletarijata, između izrabljivača i izrabljivanih — pojavljuje se onda na nivou političkih i pravnih

funkcija i popunjuje tako područje jedne organske i jedinstvene kritike modernog društva-države, koje se realizira u jednoj novoj ekonomskoj i političkoj teoretskoj perspektivi, u jednom jedinstvenom procesu eliminiranja ekonomskih i politički odnosa starog svijeta, u pravcu izgradnje jednog homogenog društva, koje će biti u stanju da samo sobom upravlja. Društva, koje će biti toliko bliže prevladavanju proizvodnje putem razmjene i ostvarenju jednog organiziranog i svjesnog proizvodnog procesa, koliko će više razvijati ne samo ekonomsko već i političko podružvljenje. Također, utoliko više potaknut će »odumiranje« države i prava, ukoliko će više voditi računa o strogoj funkcionalnosti tog procesa sa preobražajima društva.

Kako u Marxovoj teoretskoj kritici društvo i država bijahu jedinstvo specifično različitih pojava, tako u historijskoj praksi treba da ih se izgradi u organsko jedinstvo, zamijenivši i suprotstavljajući političkom organicizmu (koji hoće da potčini društvo državi) jedan društveni organicizam koji, potčinjavajući državu društvu, može omogućiti društvu da upravlja političkim poslovima u društvenim formama i da konačno svede javne funkcije na društvene funkcije.

Ova tematika, iako još uvijek u uskim okvirima, ponovno se razvija u teoriji i politici u SSSR-u kao posljedica kritike Staljinovih i Vyšinskijevih stavova. Međutim, ne može se reći, misli autor, da je kritika prošlosti u današnjoj svjetskoj teoriji već postigla vidnije rezultate.

Cerronijeve primjedbe, ukazivanja i stavovi ovdje nisu do kraja razrađeni i dorečeni (autor je to učinio u svom ranijem zapaženom djelu »Marx e diritto moderno«). Ti stavovi su u osnovi prihvatljivi, makar pojedini problemi zahtijevaju daljnja dublja, strpljiva i naporna istraživanja.

Autor je u biti pravilno i dobro uočio kako dobre, tako i slabe strane Pašukanisove teorije. Možda je ipak trebalo pozitivnu stranu Pašukanisova djela još jače naglasiti, a kritike nešto ublažiti. Pašukanis je svakako pošao od osnovnih Marxovih misli o pravu i sa tih pozicija kritizirao teorije pravnog pozitivizma, koje bit prava iscrpljuju u normama koje donosi država. On polazi od ekonomskog odnosa, od Marxove analize forme robe i s njom povezane forme subjekta. Pokušava zblížiti formu prava i formu robe. Subjekt prava juridičkih teorija stoji u sasvim bliskom odnosu sa vlasnikom robe. Juridizacija ljudskih odnosa ide uporedo sa razvitkom robnonovčane privrede. Za Pašukanisa forma prava izražena putem logičkih apstrakcija jest proizvod realne pravne forme, realnog posredovanja proizvodnog odnosa. Pravo, dakle, postoji najprije u društvenim odnosima, pa tek onda u svojim apstraktnim oblicima. Nasuprot pozitivistima, za koje je pravni odnos samo proizvod norme koju donosi država, Pašukanisu zakoni i norme nisu polazna tačka, nego povijesni rezultati.

Značajne su i aktuelne njegove misli o odumiranju prava. On je smatrao da odumiranje kategorija buržoaskog prava nikako ne znači njegovu zamjenu novim kategorijama proleterskog prava, isto kao što odumiranje kategorija vrijednosti, kapitala, profita, rente itd. ne znači pojavu novih proleterskih kategorija vrijednosti, kapitala, rente itd. Odumiranje kategorija buržoaskog prava značit će odumiranje prava uopće, tj. postepeno iščezavanje juridičkog momenta u odnosima ljudi.

Nesumnjivo da su očekivanja Pašukanisa o nekom relativno brzom nestajanju prava (iako je njegova postavka o odumiranju buržoaskih kategorija ekonomije i prava, kao uvjeta za odumiranje prava uopće, marksistička i pravilna) došla u protivurječje sa izgradnjom sovjetskog pravnog sistema i sve većom ulogom novih i brojnih pravnih propisa u izgradnji socijalističkog društvenog uređenja. To je pokazalo da pravo nije tako tijesno i neposredno povezano s ondašnjim ekonomskim uvjetima i da su Stučka i Pašukanis zaista previše naglasili ekonomski momenat, dok su, s druge strane, zanemarili povratno djelovanje prava, pravnih normi na ekonomsku osnovu, kao i relativnu samostalnost pravne nadgradnje i određeni stvaralački utjecaj prava. Odbacivanje normativizma nije smjelo značiti potjecanje normativnog značenja prava, iako se ne može tvrditi da je Pašukanis isključio normativnu stranu prava i svaki njen utjecaj. Neosporno je da su Stučka i Pašukanis zastranili u ekonomizam, ali valja imati na umu da se nedostaci njihovih teorija iz političkih razloga bili potencirani, osobito od strane Vyšinskog, koji je prešao u drugu skrajnost afirmirajući ponovno u punom sjaju normativizam. Na istoj liniji, na pr., nalaze se i neosnovane i pretjerane ocjene H. J. Bermana koji smatra da je duh sovjetskog prava u prvim godinama bio duh nihilizma i nemilosrdnog uništavanja predrevolucionarnog prava i naglog prelaza u jedan novi poredak jednakosti i slobode bez prava.

Napuštanje i vulgariziranje marksističke dijalektike, subjektivizam i voluntarizam, dogmatiziranje marksističke misli i razdvajanje teorije od prakse — sve to kao teško nasljeđe iz Staljinove ere — ostavili su veliku prazninu i prouzrokovali zaostajanje u marksističkim naučnim istraživanjima države i prava. To iziskuje što brže obnavljanje i razvijanje marksističke metodologije i misli, koja se suprotstavlja svakom dogmatizmu i vječnim istinama, i mora da se stalno razvija u novim uvjetima suvremenog društvenog razvitka i zbivanja, sagledavajući adekvatnije puteve i načine za oslobođenje čovjeka i izgradnju besklasnog društva. U tom smislu jugoslavenska pravno-politička teorija i praksa pokazala je već vidne rezultate u rehabilitiranju marksizma i njegovog naučnog metoda, dijalektički sagledavajući ne samo zakonitosti i protivurječnosti u razvitku suvremenog kapitalističkog i ostalog svijeta, nego i angažirajući se na stvaralačkoj primjeni marksizma u izgradnji socijalističke demokracije i samoupravljanja, ocrtavajući proces i perspektivu postepenog odumiranja države i prava.

Cerroni ispoljava bliskost i srodnost sa inicijativama, kretanjima i već do sada postignutim rezultatima naše pravne i političke teorije i prakse. On pristupa ovim teškim i još uvijek neriješenim pitanjima bez dogmatskih predrasuda i političkog pragmatizma, pledirajući za jednu plodnu i stvaralačku marksističku nauku. Osobito podvlači jedinstvo teorije i prakse, strukture i suprastrukture, funkcionalnu vezu i odnos subjekta i objekta, svijesti i materijalnosti. On želi da postavi osnovu za marksističku teoriju modernog prava. Njegova teoretska spoznajna misao ne trpi eklekticizam, pluralizam i ide putem marksističkog monizma, dijalektičkog jedinstva-različitosti i dijalektičke sinteze. Stoga se suprotstavlja jednostranim i pogrešnim koncepcijama normativizma kao i vulgarnog materijalizma, koji ne mogu objasniti stvarnost i suštinu prava. Prvi zato, što idealistički i nedijalektički konstruira pravne kategorije, nezavisno od njihovih veza sa društveno-ekonomskom materijalnom osnovom, dok drugi simplicistički i mehanicistički te kategorije smatra odrazom društvene strukture, i na taj način negira relativnu samostalnost i normativnu specifičnost pravne norme.

Bitna pitanja o fenomenima prava i države još su otvorena. Brzi i svestrani suvremeni razvitak, bogata i sve raznovrsnija pravna i politička praksa i vrlo značajna uloga koju danas ima pravo aktualiziraju sve više opću teoriju prava i nameću potrebu daljnjeg produbljivanja i tačnijeg definiranja pravnog fenomena, kao i sagledavanje perspektive njegovog daljnjeg razvoja i konačnog odumiranja.

Cerroni je već do sada dao značajan doprinos marksističkoj pravnoj teoriji, a mi smo ovim osvrtom željeli da u skromnoj mjeri s time upoznamo našu naučnu javnost i time potaknemo kontaktiranje, izmjenu misli i naučnu suradnju (što je do sada izostalo) između talijanskih i naših naučnih radnika na polju opće teorije države i prava.